

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2004 metai

1

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2004

1

VILNIUS 2005

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2004

1

VILNIUS 2005

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS
Vilniaus universitetas

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS
Lenkijos MA Istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milervilio universitetas

Redakcinės kolegijos adresas:
Kražių g. 5, 01108 Vilnius
<http://www.istorija.lt>

GINTARAS MITRULIČIUS

SOCIALDEMOKRATAI IR LIETUVOS TARYBOS SUKŪRIMO PROCESAS

Įvadas

Apie Lietuvos Tarybos sukūrimo idėją ir 1917 m. rugsėjo 18–22 d. įvykusią Lietuvių konferenciją, kurios metu buvo sukurta Lietuvos Taryba, istorinėje literatūroje yra palyginti nemažai rašyta¹. Ir tai yra natūralu – Lietuvos Taryba buvo pirmoji kraštui savotiškai atstovavusi institucija, kuriai kuriantis ir veikiant formavosi lietuvių valstybinė ir politinė mintis, padariusi pradžią Lietuvos valstybės atkūrimui². Suprantamas istorikų susidomėjimas ir 1917 m. rugsėjo 18–22 d. Lietuvių konferencija. Juk, anot žymaus teisininko K. Račkausko, „Lietuvos Tarybos titulus atstovauti lietuvių tautai“ buvo „ne pirminis, o pavestinis“, nes „pirminis lietuvių tautos reprezentantas buvo Lietuvių

¹ Žr.: Z. I v i n s k i s, Lietuvos padėtis 1917 metais ir vasario 16 d. akto genezė. Istorinis žvilgsnis į politinius Pabaltijo santykius, *Židinys*, t. 27, 1938, Nr. 5–6, p. 611–634; M. R i o m e r i s, Lietuvos konstitucinės teisės paskaitos, Vilnius, 1990, p. 39–46; B. C o l l i a n d e r, *Die Beziehungen zwischen Litauen und Deutschland während der Okupation 1915–1918*, Turku, 1935; A. G a i g a l a i t ė, Vasario 16 d. Aktas ir jo atsiradimo aplinkybės, *Lietuvos istorijos metraštis, 1988*, Vilnius, 1989, p. 41–57; P. Č e p ė n a s, *Naujųjų laikų Lietuvos istorija*, t. II, Vilnius, 1992; Z. P e t r a u s k a s, *Lietuvos nacionalinio valstybingumo atkūrimas 1918–1919*, Vilnius, 1989; A. E i d i n t a s, *Antanas Smetona*, Vilnius, 1990; A. E i d i n t a s, Lietuvos Valstybės Tarybos 1917–1918 m. dokumentai, *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918*, Vilnius, 1991, p. 3–30; R. L o p a t a, Lietuvos valstybingumo raida 1914–1918 metais, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 9, Vilnius, 1996. Be to, Lietuvos Tarybos priešistoriją plačiai aprašė P. Klimas. Žr.: P. K l i m a s, *Der Werdegang der litauischen Staates vom 1915 bis zur Bildung der provisorischen Regierung in November 1918*, Berlin, 1919; P. K l i m a s, Lietuvos valstybės kūrimas 1915–1918 metais Vilniuje, *Pirmasis Nepriklausomos Lietuvos dešimtmetis*, Kaunas, 1990, p. 1–20; P. K l i m a s, *Istorinė Lietuvos valstybės apžvalga*, Kaunas, 1922.

² A. E i d i n t a s, Lietuvos Valstybės Tarybos 1917–1918 m. dokumentai, p. 3.

konferencija“, kuri išrinko Lietuvos Tarybą „pavedė jai rūpintis Lietuvos valstybės atstatymu“ bei ją „įgaliojo kaip vienintelę lietuvių tautos atstovybę“³.

Šio straipsnio tikslas yra aptarti Pirmojo pasaulinio karo metais – Vokietijos okupacijos metu – Lietuvoje likusių lietuvių socialdemokratų, LSDP narių, santykį su Lietuvos Tarybos sukūrimu 1917 m.⁴ Todėl šiame straipsnyje iškėlėme tokius uždavinius: 1) atskleisti socialdemokratų politines nuostatas 1917 m. rugpjūčio 1–4 d. posėdžiausio Organizacinio komiteto Lietuvių konferencijai šaukti metu; 2) apibūdinti socialdemokratų poziciją laikotarpiu tarp minėto komiteto posėdžių ir 1917 m. rugsėjo 18–22 d. vykusios Lietuvių konferencijos; 3) aptarti LSDP narių nuostatas ir politinę laikyseną minėtos Lietuvių konferencijos metu.

Pagrindinis motyvas parašyti šį straipsnį būtų istoriografinė šios problematikos ištyrimo būklė. Mat nors Lietuvos Tarybos sukūrimui skirtoje istorinėje literatūroje šiek tiek ir rašoma apie įvairių lietuvių politinių grupių (tarp jų ir socialdemokratų) nuostatą dėl Lietuvos Tarybos sukūrimo bei apie jų dalyvavimą rugsėjo 18–22 d. konferencijoje, tačiau kol kas nėra specialių tekstų, skirtų sistemtiškiau ir nuosekliau lietuvių socialdemokratų nuostatomis minėtų įvykių metu aptarti. Apskritai tenka pažymėti, kad Lietuvos socialdemokratijos idėjinės–politinės nuostatos, politinė veikla, jos idėjinė–politinė evoliucija bei diferenciacija Pirmojo pasaulinio karo metais nekomunistinėje istoriografijoje yra menkai tyrinėta⁵.

Vieni iš svarbiausių istorinių šaltinių, kuriais buvo remiamasi rašant šį straipsnį, yra Organizacinio komiteto lietuvių konferencijai šaukti posėdžių, vykusių 1917 m. rugpjūčio 1–4 d., protokolai bei 1917 m. rugsėjo 18–22 d. vykusios Lietuvių konferencijos posėdžių protokolai, publikuoti 1991 m. kartu su Lietuvos Valstybės Tarybos protokolais⁶.

³ K. R a č k a u s k a s, *Lietuvos konstitucinės teisės klausimai*, New York, 1967, p. 13.

⁴ Šiame straipsnyje aptariamos nuostatos ir politinė laikysena tik tų socialdemokratų, LSDP narių, kurie buvo pasilikę Vokietijos okupuotoje Lietuvoje. Tuo metu Lietuvoje veikusių kitų tautybių socialdemokratinė partijų ir grupių politinės nuostatos, Rusijoje bei kitose šalyse karo metu atsidūrusių lietuvių socialdemokratų politinės nuostatos čia nebus aptariamos.

⁵ Šiek tiek plačiau tyrinėta yra Lietuvoje likusių socialdemokratų politinės nuostatos ir veikla Vokietijos okupacijos 1915 m. pabaigoje – 1917 m. pimojoje pusėje. Žr.: G. M i t r u l e v i č i u s, Socialdemokratų politinės nuostatos bei veikla Lietuvoje Vokietijos okupacijos metu: 1915 m. ruduo – 1917 m. pirmoji pusė, *Lietuvos istorijos metraštis, 2002–2*, Vilnius, 2004, p. 121–146. Šis straipsnis („Socialdemokratai ir Lietuvos Tarybos sukūrimo procesas“) yra tarsi čia nurodyto straipsnio tęsinys.

⁶ Organizacijos komiteto lietuvių suvažiavimui sušaukti posėdžiai, *Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai 1917–1918*, Vilnius, 1991 (toliau – *LVT prot.*), p. 31–66.; Lietuvių konferencijos 1917 m. rugsėjo 18–22 d. posėdžių protokolai, *LVT prot.*, p. 67–83.; Lietuvių konferencijos 1917 m. posėdžių protokolai, rašyti P. Dogelio, *LVT prot.*, p. 83–125. (Toliau bus pateikiamas abiejų šių konferencijos posėdžių protokolų variantų trumpinimas – Lietuvių konferencijos protokolai.) Taip pat reikia pažymėti, kad straipsnio autorius susipažino ir su pirmine – archyvine šių istorinių dokumentų versija, esančia *LMAB RS*, f. 165, s.v. 156–160.

Iš publikuotų šaltinių taip pat pažymėtinas P. Klimo *Dienoraštis*⁷. Rengiant šį straipsnį, susipažinta ir su kitais publikuotais istoriniais dokumentais, atspindinčiais Lietuvos socialdemokratų nuostatas ir veiklą aptariamu istoriniu laikotarpiu⁸. Be to, remtasi ir aptariamų įvykių dalyvių ar amžininkų (tiek socialdemokratų, tiek ir ne socialdemokratų) atsiminimais⁹. Naudojami ir LSDP poziciją iškilus Lietuvos Tarybos sukūrimo idėjai ir ją sukuriant Lietuvių konferencijoje liudijančiais istoriniais dokumentais, esančiais Lietuvos ypatingojo archyvo (LYA) LKP dokumentų skyriuje, Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje (LMAB RS). Taip pat remtasi ir 1917–1918 m. leistu socialdemokratų laikraščiu „Darbo balsas“. Medžiagos šiam straipsniui ieškota ir kitoje to meto lietuvių spaudoje¹⁰.

Socialdemokratų dalyvavimas Organizacinio komiteto lietuvių konferencijai sušaukti darbe

Vokietijos nesėkmės karo frontuose bei Rusijos vasario revoliucijos skelbiamos idėjos vertė Vokietijos valdžią 1917 m. ieškoti naujų būdų okupuotiems kraštams aneksuoti, parodyti tariamą tų kraštų gyventojų norą prisijungti prie Vokietijos¹¹. Todėl okupacinė valdžia pradėjo ieškoti galimybių sudaryti savotišką patariamąją, kraštą reprezentuojančios institucijos įvaizdį turinčią sukurti „pasitikėjimo tarybą“ – *Vertrauen-*

⁷ P. K l i m a s, *Dienoraštis 1915–1919*, Chicago, 1988. Šis, anot istoriko R. Lopatos, „beveik vienintelis tokio pobūdžio“ chronologiškai apimantis „beveik lietuvių tautos laisvinimo veiklos inkarnacinį tarpinį“ istorinis šaltinis yra vertingas tyrinėti tiek Lietuvos valstybės atkūrimo procesą apskritai, tiek atskirus šio proceso epizodus ir fragmentus, taigi ir tokį šio proceso aspektą kaip socialdemokratų santykis su Lietuvos Tarybos sukūrimu. Žr.: R. L o p a t a, P. Klimas. *Dienoraštis. 1915–1919*, Chicago, 456 p. *Lietuvos istorijos metraštis, 1989*, Vilnius, 1990, p. 113–115.

⁸ Turimi omyneje aptariamojo laikotarpio LSDP veiklą ir nuostatas liudijantys istoriniai dokumentai, kurie yra P. Klimo *Dienoraščio* bei S. Kairio atsiminimų *Tau Lietuva* prieduose.

⁹ J. B a s a n a v i č i u s, *Dėliai vasario 16 d. 1918 m. Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo*, London, 1978; M. B i r ž i š k a, *Dėl mūsų sostinės*, d. 1, London, 1960; P. B u g a i l i š k i s, *Gyvenimo vieškeliais*, Šiauliai, 1994; K. J o k a n t a s, Suvalkų Kalvarijoje vokiečių okupacijos metu 1914–1918, *Karo archyvas*, t. VIII, 1937; S. K a i r y s, *Tau Lietuva*, Boston, 1964; A. P o v y l i u s, Atsiminimai apie inž. St. Kairį, *Kultūra*, 1938, Nr. 12, p. 780–784; J. S t a u g a i t i s, Lietuvos nepriklausomybės aušra, *Naujoji Romuva*, 1937, Nr. 9.

¹⁰ Tenka konstatuoti, kad medžiagos šio straipsnio problematikai 1917–1918m. lietuviškuose laikraščiuose, leistuose tiek Lietuvoje, tiek Rusijoje, faktiškai nėra, išskyrus iš dalies lietuvių bolševikų laikraščius, kur yra Lietuvoje likusių socialdemokratų nuostatas ir elgesį sukuriant Lietuvos Tarybą kritikuojančių tekstų.

¹¹ Plačiau apie tai žr.: Z. I v i n s k i s, min. veik., M. R i o m e r i s, min. veik., p. 39–40, Z. P e t r a u s k a s, min. veik., p. 18–20, P. Č e p ė n a s, min. veik., p. 128–131, 183–184; R. L o p a t a, Lietuvos valstybingumo raida 1914–1918 metais, p. 122–127; A. S t r a ž a s, 1917 m. popiežiaus „taikos“ nota ir lietuvių buržuazinių nacionalistų paslaugos Vokietijos imperializmui, *LTSR AMMD Istorija III*, Vilnius, 1962, p. 93–118.

*srat*¹². Vokiečiai kreipėsi į lietuvių visuomenėje žinomus asmenis J. Basanavičių ir vyskupą P. Karevičių, kad šie pasiūlytų kandidatus į šią tarybą. Vokiečiams buvo atsakyta, kad tokia taryba gali būti sudaryta tik iš išrinktų žmonių sušaukus Vilniuje lietuvių tautos atstovų konferenciją¹³. Okupacinė valdžia, matyt, veikiama Vokietijos vidaus politinių jėgų, sutiko leisti sušaukti tokią konferenciją, jeigu tik bus pasisakyta už glaudžius Lietuvos santykius ir ryšius su Vokietija. Konferencijai sušaukti buvo sudarytas Organizacinis komitetas, į kurį įėjo šeši Vilniaus lietuvių veikėjai ir šešiolika lietuvių atstovų iš provincijos. Jie buvo parinkti iš įvairių luomų bei politinių srovių¹⁴. Be tautininkų, krikščionių demokratų, demokratų atstovų bei nepartinių, į šį komitetą buvo pakviesti socialdemokratai S. Kairys, A. Povylius bei artimas jiems K. Okuličius¹⁵. Organizacinis komitetas posėdžiavo Vilniuje 1917 m. rugpjūčio 1–4 d. Čia buvo svarstomi Lietuvos politinės padėties, politinės ateities, būsimos Lietuvos valstybės teritorijos klausimai ir, žinoma, kraštui atstovaujančios Tarybos sukūrimo problemos¹⁶.

Kokios pozicijos šiais svarstomais klausimais ir ypač paskutiniu metu laikėsi Lietuvos socialdemokratai? Prieš pradėdami aptarti, matyt, reikėtų trumpai apžvelgti tai, kokie buvo socialdemokratų ir kitų politinių srovių santykiai minėtos Lietuvos Tarybos sukūrimo idėjos atsiradimo išvakarėse.

Kaip žinia, Pirmojo pasaulinio karo metais Vokietijos okupuotoje Lietuvoje likę socialdemokratai, LSDP nariai, pakoregavo savo programines nuostatas dėl šalies politinės ateities ir svarbiausiu savo politiniu tikslu iškėlė nepriklausomos demokratinės Lietuvos Respublikos sukūrimo siekį, kurį po to jie populiarino visuomenėje nelegaliai spausdintais bei platintais atsišaukimais ir laikraščiais¹⁷. Karas, vokiečių okupacija bei siekis įgyvendinti minėtą politinį tikslą sąlygojo tam tikrus LSDP santykių su kitomis Lietuvoje veikusiomis lietuvių politinėmis srovėmis pokyčius. Socialdemokratai dalyvavo bendrame nukentėjusių nuo karo šalpos darbe, bendruose su kitų politinių srovių atstovais politinių klausimų svarstymuose, „diplomatiniuose žygiuose bei įvairių memorandumų vokiečių valdžiai rašymuose“¹⁸. Vis dėlto tradiciniai socialdemokratų ir kitų (ypač dešiniųjų) lietuvių politinių srovių nesutarimai išliko, o 1917 m. pavasarį netgi sustiprėjo. Po to, kai lietuvių Politikos būrelio, vadinamojo „konsorciumo“ daugumos buvo atmetas socialdemokratų pasiūlymas pertvarkyti „konsorciumą“ pagal partinio atstovavimo

¹² Ten pat.

¹³ P. K l i m a s, Lietuvos valstybės kūrimas 1915–1918 metais Vilniuje, p. 5.

¹⁴ Organizacijos komiteto lietuvių suvažiavimui sušaukti posėdžio protokolas, *LVT prot.*, p. 31.

¹⁵ Ten pat, p. 32.

¹⁶ Ten pat, p. 31–66. Aptariant Lietuvos Tarybos sukūrimo problemą, daugiausia buvo svarstoma, kaip sušaukti Tarybą turinčią išrinkti Lietuvių konferenciją.

¹⁷ Plačiau žr.: G. M i t r u l e v i č i u s, min. veik., p. 126–137.

¹⁸ Ten pat, p. 138–142.

principą (kad jame dalyvautų tam tikras kiekvienos partijos atstovų skaičius) bei po to keltas kitas LSDP narių reikalavimas, kad „konsorciumo“ nutarimai būtų laikomi priimtais tik tada, kada jie (socialdemokratai. – G. M.) juos pripažins, LSDP atstovai iš Politikos būrelio pasitraukė¹⁹. Politikos būrelio dauguma šį socialdemokratų pasitraukimą bei jų tolesnę politinę laikyseną kritikavo, o kai kuriuos aktyvius lietuvių LSDP veikėjus (kaip A. Domaševičių ir P. Eidukevičių) laikė netinkamais bendram lietuvių darbui²⁰. Taigi santykiai tarp socialdemokratų ir į lietuvių politikų „konsorciumą“ susitelkusių kitų srovių veikėjų, ypač dešiniųjų, 1917 m. balandžio–gegužės mėnesiais pablogėjo²¹. Vis dėlto ir tuo metu, ir po to kontaktai tarp socialdemokratų ir lietuvių „konsorciumo“ galutinai nenutrūko, ir ne tik dėl to, kad pastarojo darbe dalyvavo su savo partijos draugais „nesolidarizavęsis“ socialdemokratas M. Biržiška, kuris, pasitraukus iš „konsorciumo“ vykdomojo biuro S. Kairiui, buvo kooptuotas į jo vietą²². Ryšius su vykdomuoju biuru per P. Klimą ir J. Šaulį palaikė ir S. Kairys²³. Esant štai tokiems Lietuvoje likusių ir veikusių LSDP narių santykiams su dešiniuosiomis lietuvių politinėmis srovėmis, 1917m. pavasario pabaigoje – vasaros pradžioje ir kilo idėja sukurti tam tikrą lietuvių atstovybę. Taigi grįžkime prie klausimo, kokios pozicijos šios idėjos atžvilgiu laikėsi Lietuvos socialdemokratai. Matyt, tai galėtų paaiškėti iš S. Kairio ir A. Povyliaus pasisakymų Organizacinio komiteto posėdžių metu.

Pirmiausia reikėtų aptarti S. Kairio dalyvavimą Organizacinio komiteto posėdžiuose. Jau buvo minėta, kad jis buvo pakviestas į šį komitetą, matyt, ir kaip žinomas visuomenės veikėjas, ir kaip socialdemokratų atstovas ir net buvo numatytas įtraukti į komiteto prezidiumą²⁴. Tačiau pirmą Organizacinio komiteto posėdžiavimo dieną S. Kairiui į posėdį neatvykus, į jo vietą prezidiume buvo išrinktas artimas demokratams J. Šaulys²⁵. Tą pačią dieną po pagrindinių pranešimų vienas iš komiteto narių Dirmantas perskaitė jam įteiktą posėdyje nedalyvavusių kairiųjų grupės – LSDP narių P. Eidukevičiaus, J. Paknio ir S. Kairio – pasirašytą pareiškimą, kuriame sakoma, jog šis susirinkimas, „aplenkdamas demokratiškos ir socialdemokratiškos srovių žmonių grupes <...> sudaro

¹⁹ P. K l i m a s, *Dienoraštis*, p. 147. Kai socialdemokratai (kaip partijos atstovai) pasitraukė iš „konsorciumo“, S. Kairys pas jį atėjusiam P. Klimui šį socialdemokratų žingsnį paaiškino „reikalu visuomenėj varyti atskirą akciją“ ir kad „bendrai visoms srovėms sutilpti į vieną organizaciją esą negalima net ir šiame momente, nes ir į politikos turinį kiekvienas žiūri kitaip“. Žr. ten pat, p. 157.

²⁰ Ten pat, p. 155, 158–159.

²¹ Ten pat, p. 155, 158–159, 163–164, 167, 176, 181.

²² Ten pat. Pasak P. Klimo, M. Biržiška „apskritai atsisakė iš viso save grynai partiniu žmogumi vesti“.

²³ Anot P. Klimo, S. Kairys garantavo, kad socialdemokratai neužsiims priešingų konsorciumui akcijų rengimu ir kad derins bendrą veiklą, tačiau pats be partijos sutikimo prie konsorciumo kokiu nors konkrečiu žygiu neprisidės. Žr. ten pat, p. 157, 163–164, 167, 171–172.

²⁴ P. K l i m a s, *Dienoraštis*, p. 180.

²⁵ Ten pat, p. 181.

netinkamą lietuvių visuomenės atstovavimą“, ir reikalaujama, kad Organizacinis komitetas „turėtų būti papildytas minėtų srovių atstovais gavus jiems tinkamą vietų skaičių“²⁶. Į tai J. Šaulys atsakė, kad į Organizacinį komitetą „įeina įvairių srovių žmonės, nors jie ir nėra partijų atstovai“ ir kad „Kairys buvo kviestas“, kad „jam buvo duotas kviestinųjų sąrašas, kurį jis papildė Okuličium ir Povylium“²⁷. Su socialdemokratų reikalavimu nesutiko ir Organizacinio komiteto sekretorius P. Klimas, kuris aiškino, jog papildžius komitetą kairiaisiais, „reikėtų ir kitų grupių ir šiaip žmonių inteligentų pakviesti, o tai jau būtų mitingas“²⁸. Organizacinio komiteto prezidiumas laikėsi nuomonės, kad partinio atstovavimo „būdas dar nepribrendęs“²⁹. Antrą Organizacinio komiteto posėdžiavimo dieną pasirodęs S. Kairys paaiškino, kad „vakar neatėjęs gal per nesusipratimą“, pasisakė už tai, kad „kooptavimo principas“, kuris esąs netinkamas, „kai darbas išeina į platesnę vagą“, būtų pakeistas atstovavimo principu.

Vis dėlto S. Kairys, matydamas „darbo svarbumą Lietuvai“, pareiškė, kad Organizacinio komiteto darbe dalyvaus³⁰. Tuo šis nedidelis incidentas dėl per mažo kairiųjų srovių atstovavimo Organizacinio komiteto posėdžiuose baigėsi. S. Kairys aktyviai dalyvavo diskusijose, kilusiose svarstant Lietuvos politinės ateities klausimą. Diskutuojant apie lietuvių politinę orientaciją strateginiu požiūriu, jis pasisakė prieš orientaciją ir į Rusiją, ir į Vokietiją. Orientacija, socialdemokratų atstovo nuomone, tegali būti viena – „Nepriklausoma demokratinė Lietuva“³¹. Pasisakydamas dėl taktikos siekiant įgyvendinti šį tikslą, S. Kairys kalbėjo:

„Kadangi Vokietija negali likti nugalėtoja ir taikos sąlygų nediktuos, reikia statyti tas lozungas be apkarpyimo. Pasisekusi ofenzyva Galicijoje tik pakėlė jų apetitus ir jie dabar daro ant lietuvių „nažim“. Baimės nėra, nes nieko blogiau nepatirsime. Betgi ir nereikia kiršinti savo priešininkų, todėl reikia pažymėti nepriklausomos Lietuvos santykius ateityje su Vakarais“³².

Organizacinio komiteto posėdžių protokoluose užfiksuotų posėdžių dalyvių kalbų pagrindu galime teigti, kad S. Kairio nuostata buvo kur kas nepriklausomybiškesnė nei provokiškos orientacijos besilaikiusio A. Smetonos³³. Kaip savo atsiminimuose rašė Organizacinio komiteto posėdžių dalyvis K. Jokantas, „S. Kairys dėjo viltį, kad lietuvių

²⁶ Organizacijos komiteto lietuvių suvažiavimui sušaukti posėdžio protokolas, *LVT prot.*, p. 39.

²⁷ Ten pat, p. 40.

²⁸ Ten pat.

²⁹ Ten pat, p. 41. Kaip priežastį, kodėl negalimas partinio atstovavimo principas, Organizacinio komiteto prezidiumas nurodė, kad „ne visos grupės yra susiorganizavusios“, kad „partijos yra iškrikusios ir kad organizuotis nėra galima tiesiog dėl komunikacijos priežasčių“.

³⁰ Ten pat, p. 41.

³¹ Ten pat, p. 48.

³² Ten pat, p. 48–49.

³³ Plačiau apie A. Smetonos orientaciją žr.: A. E i d i n t a s, *Antanas Smetona*, p. 41–44.

tautos reikalui padės išskirti tarptautinėje arenoje Rusijos ir pasaulio demokratija“, kad „ieškoti susitarimo su okupacine valdžia jo nuomone nesą būtino reikalo“, kad „reikia lietuvių tautos atstovams tik deklaruoti atsipalaidavimą nuo bet kokių ryšių su Rusija ir kitomis kaimyninėmis valstybėmis, o jau kitų kraštų demokratijos laisvo apsisprendimo principu padėsiančios Lietuvai atgauti nepriklausomybę“³⁴. Žinomas to meto lietuvių visuomeninio gyvenimo veikėjas socialdemokratas P. Bugailiškis savo atsiminimuose rašė, kad „S. Kairys Organizacinio komiteto posėdžiuose Lietuvai reikalavo visiškos nepriklausomybės nepasitikėdamas nei vokiečių imperialistais, nei ir rusais, kurių revoliucijos laimėjimai nepastovūs, o atgavus valdžią kadetams, sunku būti su jais susikalbėti“³⁵.

Prieš provokišką ir už nepriklausomybinę orientaciją ir rezoliuciją savo kalbose pasisakė ir kitas Organizacinio komiteto posėdžiuose dalyvavęs socialdemokratas A. Povylius tvirtinęs, kad „jokiu būdu prielankios vokiečiams rezoliucijos negalima parsivežti“³⁶. Kalbėdamas apie vokiečių reikalaujamą rezoliuciją, A. Povylius pažymėjo, jog „vokiečiai nori tik popierio, kad išrodytų, jog mes patys norime aneksijos“. Tačiau, anot šio socialdemokrato, „tą popierių pasirašius mes galėtume susikompromituoti“³⁷.

Kalbant apie socialdemokratų santykį su Organizacinio komiteto politinės rezoliucijos priėmimu, reikia pažymėti, kad S. Kairys nemažai prisidėjo prie šios rezoliucijos suredagavimo. Organizacinis komitetas sutiko P. Klimo siūlomame bendros politinės rezoliucijos projekte sakinį „... Lietuva savo ūkio ir kultūros reikalais svirsta ne tiek į Rusiją ir ne į Lenkiją, o į Vakarų ir visų pirma į Vokietiją ...“, pakeisti S. Kairio siūloma sakinio pataisa: „Lietuva savo ūkio ir kultūros reikalais svirsta ne tiek į Rytus ir ne tiek į Pietus, o į Vakarų ...“³⁸. Toks diplomatiškesnis šios rezoliucijos pastraipos suredagavimas paliko ateityje didesnę pasirinkimo laisvę, mažesnio įsipareigojimo galimybę, nors Organizacinis komitetas vokiečių valdžios spaudžiamas turėjo būtinai pažymėti ir būsimus politinius Lietuvos ryšius su Vokietija³⁹. Vis dėlto lietuvių dešiniams

³⁴ K. J o k a n t a s, min. veik., p. 176.

³⁵ P. B u g a i l i š k i s, min. veik., p. 210.

³⁶ Organizacijos komiteto lietuvių suvažiavimui sušaukti posėdžio protokolas, *LVT prot.*, p. 47, 51, 58.

³⁷ Ten pat, p. 58.

³⁸ Ten pat, p. 51–52. S. Kairys taip pat pasisakė už tai, kad pirmajame rezoliucijos sakinyje („Lietuvių tauta sudaro nepriklausomą savarankišką valstybę etnografinėmis ribomis“) žodžių junginys „Lietuvių tauta“ būtų pakeistas žodžiu „Lietuva“, ir už tai, kad iš žodžių junginio „tautinės politikos motyvų“ būtų išmestas būdvardis „tautinės“.

³⁹ Taigi ši rezoliucijos sakinių (t. y. po žodžio „į Vakarų“) turėjo užbaigti formuluotė, kuria Organizacinis komitetas turėjo pažymėti, kad „...jau šių dienų politikos konjunktūroje numatome reikalą būtinai savarankiškos Lietuvos valstybei dėl jos ūkio, kultūros ir tautinės politikos motyvų sieti į tam tikrus nustatytinus santykius su Vokietijos valstybe, nepakenkiant Lietuvos savitam plėtojimos“. Žr.: ten pat, p. 52. Beje, reikia pažymėti, kad S. Kairys paskutinę šio sakinio dalį siūlė formuluoti taip: „...nepakenkiant Lietuvos kaip nepriklausomo krašto savitam plėtojimos“. Taigi ir ši socialdemokratų atstovo siūlomos rezoliucijos formuluotės sakinio dalis radikaliau akcentavo nepriklausomybinę orientaciją negu kad Klimo pasiūlytos rezoliucijos atitinkama formuluotė. Žr. ten pat, p. 51–52.

politikams, anot istoriko R. Lopatos, „konservatoriams“, pasiūlius Organizacinio komiteto pareiškime pabrėžti vokiečių valdžios reikalaujamų konvencijų su Vokietija galimybę ir daugumai posėdžio dalyvių su tuo sutikus, socialdemokratai, kaip ir kiti posėdyje dalyvavę lietuvių radikalai, balsavo prieš ir sutiko tik su pirmąja rezoliucijos dalimi⁴⁰.

Organizaciniam komitetui svarstant klausimą dėl būsimos konferencijos, kuri turėtų išrinkti tam tikrą lietuvių atstovybę, S. Kairys nesutiko su Organizacinio komiteto prezidiumo siūlomu kooptacijos principu, tačiau, atsižvelgdamas į tai, kad vokiečiai rinkimų neleis rengti, jis pasiūlė „platesnę kooptaciją (pusiau kooptaciją – pusiau rinkimus)“⁴¹. Lietuvių socialdemokratų lyderis pasisakė už tai, kad renkant delegatus į konferenciją, reikėtų imtis „patiems daugiau iniciatyvos“, kad reikėtų apvažiuoti visas apskritis⁴². Anot S. Kairio, reikia, kad „žmonės ant vietos galėtų dalyvauti ir tarti savo žodį“, kad kandidatus į konferenciją parinktų „ne Vilnius, bet patys žmonės vietoje“.

Pasak Organizacinio komiteto posėdžiuose dalyvavusio K. Jokanto, „S. Kairys ilgai įrodinėjo, kad būsimoji konferencija turinti būti renkama demokratiniiais pagrindais“, be to, „reikia reikalauti iš okupacinės valdžios, kad ji leistų daryti „plačiosios visuomenės“ susirinkimus, laisvai duotų reikšti savo nuomonę ir rinkti į konferenciją atstovus“ ir kad „į valstybės kūrimo darbą reikia įtraukti visus krašto gyventojus“⁴³. Tokia S. Kairio pozicija Organizacinio komiteto posėdyje buvo kritikuota kaip nerealistinė⁴⁴. Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, jog po keleto dešimtmečių, jau po Antrojo pasaulinio karo rašytuose savo atsiminimuose S. Kairys pripažino, kad 1917 m. lietuvių konferencija „galėjo būti šaukiama tik kvietimo būdu“⁴⁵.

Priešingai Organizacinio komiteto prezidiumo atstovų A. Smetonos ir J. Šaulio nuomonei, S. Kairys ragino kviesti į konferenciją ne tik lietuvius, bet ir kitų tautybių žmones, „kurie Lietuvą užjaučia“⁴⁶. Anot jo, „nereikia laikytis principo, kad tik vien lietuviai gali dalyvauti konferencijoje“. Socialdemokratų lyderis reikalavo, kad „konferencijoje būtų atstovaujami visi krašto gyventojai“, taigi ir tie „nelietuviški gaivalai, kurie yra šio krašto piliečiai“⁴⁷. S. Kairys čia „turėjo galvoje“ ir savo partiją – Vilniuje veikusius socialdemokratus, „susidėjusius iš įvairių tautų, bet visais savo politikos siekimais prisipažįstančius esą lietuviais“. Taip pat, pasak socialdemokrato, „Lietuvos rytuose yra žmonių, kurie nėra pasisakę, kieno jie yra pusėje“, ir būsimoji konferencija

⁴⁰ Ten pat, p. 59–60. Taip pat žr. R. L o p a t a, Lietuvos valstybingumo raida 1914–1918 metais, p. 127.

⁴¹ Organizacijos komiteto lietuvių suvažiavimui sušaukti posėdžio protokolai, *LVT prot.*, p. 54–55.

⁴² Ten pat, p. 54–55, 60.

⁴³ K. J o k a n t a s, min. veik., p. 174–175.

⁴⁴ Organizacijos komiteto lietuvių suvažiavimui sušaukti posėdžio protokolai, *LVT prot.*, p. 54–55, 61.

⁴⁵ S. K a i r y s, *Tau Lietuva*, p. 249.

⁴⁶ Organizacijos komiteto lietuvių suvažiavimui sušaukti posėdžio protokolai, *LVT prot.*, p. 62.

⁴⁷ Ten pat, p. 54.

„duotų jiems progos išdirbti savo nuomonę“⁴⁸. Taigi S. Kairio nuomone, „principas kvies-
ti [i būsimą konferenciją, – G. M.] tik lietuviai – yra nenaudingas ir kenksmingas“⁴⁹.

Organizacinis komitetas, posėdžiavęs Vilniuje keturias dienas, nutarė, kad tam tikrą
lietuvių tarybą išrinkti yra būtina ir kad ją išrinkti turės rugsėjo mėnesį įvyksianti
konferencija⁵⁰. Kadangi okupuotame krašte rinkimai negalėjo įvykti, ją galima buvo
sušaukti tik „kvietimo“, tai yra kooptacijos, būdu⁵¹. „Kviesti“ turėjo Organizacinio komi-
teto sudarytas vykdomasis (pildomasis) biuras iš 5 žmonių, į kurių, be A. Smetonos,
J. Šaulio, kunigo Stankevičiaus, P. Klimo, buvo įtrauktas komiteto posėdžiuose negalė-
jęs dalyvauti žinomas visuomenės ir kultūros veikėjas socialdemokratas M. Biržiška⁵².

Taigi tokios pozicijos tiek Lietuvių konferencijos, tiek Lietuvos Tarybos sukūrimo
atžvilgiu laikėsi lietuvių socialdemokratai Organizacinio komiteto posėdžių metu. Tačiau
ar visi Vilniuje veikę LSDP nariai pritarė tokiai pozicijai? Ir ar ta pozicija nepasikeitė
iki Lietuvių konferencijos sušaukimo? Norint atsakyti į šiuos klausimus, reikia, re-
miantis turimomis istorinėmis žiniomis, apžvelgti tolesnius LSDP veiksmus laikotarpiu
tarp Organizacinio komiteto posėdžių ir Lietuvių konferencijos darbo pradžios.

Lietuvių socialdemokratų požiūris į Lietuvių konferencijos sušaukimą ir Lietuvos Tarybos sukūrimą laikotarpiu tarp Organizacinio komiteto posėdžių ir Lietuvių konferencijos pradžios

Organizacinio komiteto vykdomojo biuro narys P. Klimas savo *Dienoraštyje* rašė,
jog 1917 m. rugsėjo mėnesio pradžioje, likus ne tiek jau daug laiko iki numatytos
konferencijos pradžios, Organizacinio komiteto vykdomasis biuras gavo iš aktyvaus
socialdemokratų veikėjo A. Domaševičiaus „rezoliuciją“, kurioje „biuras demokratinių
srovių vardu buvo išvadintas nacional-klerikalų įstaiga“ ir todėl „demokratiškasis ele-
mentas sudarė savo „pildomąją komisiją“, kuri „patvirtinta vokiečių daro agitaciją, ren-

⁴⁸ Ten pat, p. 62.

⁴⁹ Ten pat. Galbūt galime daryti prielaidą, kad tokį socialdemokratų lyderio dėstomą požiūrį lėmė,
anot istorikų, radikaliosios lietuvių politinėms srovėms būdingas požiūris, jog kuriant valstybę, reikia
atsiklausti „visų piliečių“, o dešinėsios lietuvių srovės laikėsi nuomonės, jog sprendžiant tautinės vals-
tybės atsiradimo klausimą, „svetimos mažumos apskritai negali būti traukiamos balsuoti, nes jos tam
klausimui arba visuomet priešingos, arba indiferenčios“. Dešiniųjų požiūriu, „tik tada demokratijos prin-
cipai įgaus visą reikšmę, kada susidarys valstybė“. Žr.: R. L o p a t a, Lietuvos valstybingumo raida
1914–1918 metais, p. 124.

⁵⁰ Organizacinio komiteto prezidiumas pasiūlė ir 24 kandidatų į Tarybą sąrašą, kuriame buvo ir 4
socialdemokratai: M. Biržiška, P. Bugailiškis, A. Janulaitis ir S. Kairys. Žr.: Organizacijos komiteto lietuvių
suvažiavimui sušaukti posėdžio protokolas, *LVT prot.*, p. 63.

⁵¹ Ten pat, p. 60–62.

⁵² Ten pat, p. 66. Taigi Organizacinio komiteto vykdomąjį biurą sudarė tie patys asmenys, kurie
prieš tai priklausė lietuvių politikų būreliui (konsorciumui) vykdomajam biurui.

ka žmones į konferenciją, ir jeigu biuras [vykdomasis biuras. – G. M.] nori tai palaikyti, tegul kreipiasi į Domaševičių⁵³. Rugsėjo 9 d. Vilniuje „Darbininkų klube“ A. Domaševičius suorganizavo „kairiųjų jėgų susirinkimą“, kuriame dalyvavo apie 100 žmonių, daugiausia darbininkų, taip pat keletas kairiosios pakraipos lietuvių inteligentų, keli žydai bei lenkai⁵⁴. Apie tai, kad šiame mitinge būtų dalyvavę kiti žymesni socialdemokratų veikėjai, žinių nėra⁵⁵. A. Domaševičiaus organizuotame „kairiųjų jėgų susirinkime“ buvo svarstyta „tuometinė Lietuvos padėtis ir tautos ateities uždaviniai“. Pagrindinį pranešimą susirinkime skaitė pats A. Domaševičius⁵⁶. Palyginęs Lietuvą su tokiomis valstybėmis kaip Belgija, Portugalija, Rumunija, Serbija, jis tvirtino, jog „Lietuva didumo ir ūkio stovio požiūriu gali sudaryti savarankišką valstybę“⁵⁷. Šiam uždaviniui įgyvendinti Lietuvoje, pasak A. Domaševičiaus, susidarė trys srovės: „lietuviai matą savo tautos reikalus krypstant į Vakarus, lenkai linkstą į Pietus ir žydai – į Rytus“. A. Domaševičius svarstė organizacinės komisijos nutarimą, kuris, anot jo, būsiąs pateiktas lietuvių šaukiamai konferencijai. Šiame nutarime buvo sakoma, kad „Lietuva turėtų būti savarankiška valstybė, susirišusi su Vokietija“ ir kad „pastaroji galėsianti turėti karo konvencijų, strateginių geležinkelių ir kitų teisių“. A. Domaševičiaus nuomone, „Lietuvai būsią geriau dėtis su aiškiais vakarais negu su abejotinais rytais“⁵⁸. Mitingo organizatorius savo pranešime kritikavo Organizacinį komitetą „už jo nedemokratiškumą, už tai, kad nesiremia esamomis organizacijomis, o tik savo pažįstamus kviečia“⁵⁹. Toliau A. Domaševičius, anot P. Klimo, „kaip visada pripasakojęs visokių klerikalų-nacionalistų šunybių“, vis dėlto pripažino, kad „nors komitetas ir negeras, bet rezoliucija visai gera“ (turima mintyje Organizacinio komiteto priimta rezoliucija. – G. M.)⁶⁰.

P. Klimas, rašydamas apie A. Domaševičiaus atsiųstą raštą į Vykdomąjį biurą ir rugsėjo 9 d. jo organizuotą susirinkimą, spėjo, kad vokiečiai naudojosi „be avantiūrų neapsieinančiu A. Domaševičium vykdydami savo politiką „skaldyk ir valdyk“⁶¹. Apskritai verta pažymėti, kad rugsėjo 9-osios dienos mitingo organizatoriaus kalboje ryšiai su Vokietija buvo, ko gero, stipriau akcentuoti, negu kad Organizacinio komiteto priimtoje

⁵³ P. K l i m a s, *Dienoraštis*, p. 185.

⁵⁴ Ten pat. Apie šį susirinkimą savo atsiminimuose rašęs to meto RSDDP (menševikų) grupės veikusios Vilniuje lyderis S. Girinis (R. Ginsburgas) nurodė, kad tai buvo „lietuvių susirinkimas“. Žr.: С. Г и р и н и с, *Борьба за экономическое, политическое и национальное освобождение Литвы в 1915–1918 г.*, *ЛЯ*, LKP DS, f. 3377, ap. 48, b. 78, l. 27.

⁵⁵ Bent tarp P. Klimo išvardintų šiame susirinkime dalyvavusių inteligentų žymesnių socialdemokratų veikėjų nepaminėta. Žr.: P. K l i m a s, *min. veik.*, p. 185.

⁵⁶ Ten pat.

⁵⁷ J. B a s a n a v i č i u s, *min. veik.*, p. 9.

⁵⁸ Ten pat. Taip pat žr.: S. G i r i n i s, *min. veik.*, l. 27.

⁵⁹ P. K l i m a s, *Dienoraštis*, p. 186.

⁶⁰ Ten pat.

⁶¹ Ten pat.

politinėje rezoliucijoje, o tai labai skiriasi nuo Organizacinio komiteto posėdžiuose dalyvavusių socialdemokratų pozicijos minėtu klausimu. Šis momentas, taip pat ir P. Klimo *Dienoraštyje* minimas faktas, jog 1917 m. rugsėjo 15 d. į vykdomąjį biurą atėję socialdemokratai P. Eidukevičius ir J. Paknys pareiškė, kad „jie ne visur solidarizuojasi su Domaševičiumi ir neatsako už jo žingsnius“ ir kad jų organizacija „visai nedariusi tokio nutarimo“, koks buvo gautas iš Domaševičiaus⁶², rodo, kad tarp Vilniuje buvusių socialdemokratų Lietuvių konferencijos sušaukimo klausimu, taip pat iš dalies ir Lietuvos orientacijos klausimu buvo tam tikro nuomonių skirtumo, nors jį vargu ar galima pavadinti esminiu, nes, atrodo, visi tuo metu Lietuvoje (Vilniuje) likę socialdemokratai, LSDP nariai, ar bent jau visi ryškesni jų veikėjai pasisakė už nepriklausomos Lietuvos valstybės sukūrimą.

Grįžtant prie socialdemokratų pozicijos Lietuvių konferencijos sušaukimo klausimu, reikia pažymėti, kad tam tikrą jų rezervuotumą ne rinkimų, o kooptacijos būdu šaukiamos Lietuvių konferencijos (kuri turės priimti nutarimus dėl Lietuvos ateities) atžvilgiu liudija ir likus dviem dienoms iki Lietuvių konferencijos darbo pradžios – 1917 m. rugsėjo 16 d. – įvykęs beveik visų Vilniaus miesto tautybių socialistinių ir demokratių grupių mitingas, kuriame, pasak vieno istorinių šaltinių, dalyvavo daugiau negu 1000 žmonių⁶³, o pasak kitų – 2000 žmonių⁶⁴. Mitinge dalyvavo Lietuvos socialdemokratai, žydų *Bundas*, baltarusių *Hromada*, baltarusių socialdemokratų grupė, socialistai revoliucionieriai, lenkų demokratai, žydų *Poale Sion* bei žydų demokratinė sąjunga. Buvo priimtas mitinge dalyvavusių partijų ir politinių srovių atstovų pasirašytas pareiškimas, kuriame sakoma, kad susirinkusių grupių atstovai sutinka su Vakarų Europoje skelbiamais demokratijos šūkais, jog šis karas turįs patenkinti visų tautų ir kraštų apsisprendimo teisę, todėl ir apie Lietuvos vidaus santvarką ir santykius su kitomis valstybėmis tegali spręsti tik Lietuvos Steigiamasis Seimas, laisvai išrinktas Lietuvos ir Gudijos gyventojų visuotiniu balsavimu⁶⁵. Kaip rašo vienas to meto Lietuvos socialistinio judėjimo veikėjų, minėto mitingo dalyviai „kategoriškai protestavo prieš uzurpaciją aukščiausių šalies atstovavimo teisių, nesvarbu, iš kur toks pasireiškimas

⁶² Ten pat.

⁶³ S. G i r i n i s, min. veik., l. 29.

⁶⁴ Tokį dalyvavusiųjų skaičių nurodė S. Kairys Lietuvių konferencijos metu 1917 09 19. Žr.: Lietuvių konferencijos protokolai, *LVT prot.*, p. 98.

⁶⁵ S. G i r i n i s, min. veik., l. 29. Taip pat žr.: *LMAB RS*, f. 12, sv. 634, l. 2. Informuodamas apie minimą mitingą 1917 09 19, S. Kairys šią rezoliuciją perskaitė ir Lietuvių konferencijos dalyviams. Žr.: Lietuvių konferencijos protokolai, *LVT prot.*, p. 70. Kalbėdamas konferencijoje apie šį mitingą, S. Kairys atkreipė dėmesį į tai, kad mitinge vykusioje diskusijoje „liečiant Lietuvos klausimą“, kiekvienos tautos atstovų buvo pasisakyta „savotiškai atskirai“, „lietuviams paliekant teisę apsispręsti patiems“. Žr. ten pat, p. 98.

išeitų⁶⁶. Anot taip pat šio mitingo rezoliuciją apibūdinusio P. Klimo, minėta „uzurpacija“, mitingo dalyvių nuomone, mėgino daryti šaukiama Lietuvių konferencija⁶⁷. Tokiu būdu Vilniuje veikusių socialistinių partijų ir srovių mitinge priimtu pareiškimu buvo tarsi išreikštas protestas prieš nedemokratinį būdą išrinktos Lietuvių konferencijos sušaukima.

Mitingo, kuris, pasak P. Klimo, buvo organizuotas ir tam, kad „pataisius“ rugsėjo 9 d. A. Domaševičiaus „streicha“ (išdaiga)⁶⁸, pareiškimas rodo nuoseklią LSDP poziciją siekiant Lietuvos nepriklausomybės, būsimos Lietuvos valstybės demokratinio su tvarkymo siekio atžvilgiu, taip pat lietuvių socialdemokratų daromą įtaką minėtoms kitų tautybių Vilniaus gyventojų socialistinėms ir demokratinėms organizacijoms. Kita vertus, tai, kad mitingo rezoliucijoje buvo pažymėta, jog Lietuvos Steigiamąjį Seimą turi išrinkti visuotiniu balsavimu Lietuvos ir Baltarusijos (Gudijos) gyventojai, galbūt leistų daryti prielaidą, kad tokiam minėtosios rezoliucijos suformulavimui tam tikrą poveikį galėjo turėti ir Lietuvoje veikę baltarusių socialdemokratai, kurie tuo metu vyraudami baltarusių tautiniame komitete reikalavo kurti nedalomą Lietuvos–Baltarusijos valstybę⁶⁹.

Vieno iš to meto Lietuvos socialistinio judėjimo veikėjų, vieno iš RSDDP (menševikų) Vilniaus grupės lyderių, vėliau tapusio komunistu S. Girinio (R. Ginsburgo) atsiminimuose aiškinama, jog neva 1917 m. rugsėjo pirmojoje pusėje LSDP lyderiai buvo nusprendę Lietuvių konferencijoje dalyvauti tik „taktinio ir agitacinio pobūdžio sumetimais“ ir tik tam, kad galėtų „paskelbti darbininkų delegatams darbininkų reikalavimus, o po to demonstratyviai išeiti iš konferencijos“⁷⁰. Minėtuose atsiminimuose rašoma, kad kadangi socialdemokratai to nepadarė, tai yra nepasitraukė iš Lietuvių konferencijos bei dalyvavo Lietuvos Tarybos rinkimuose, tai jie, tiksliau sakant, jų „vadai“, „apgavo darbininkus“⁷¹. Todėl, anot S. Girinio atsiminimų, LSDP Vilniaus organizacija po to, kai Kairys ir Biržiška buvo išrinkti į Lietuvos Tarybą, kategoriškai dėl

⁶⁶ S. G i r i n i s, min. veik., l. 29. Tą patį savo *Dienoraštyje* teigė ir P. Klimas, rašydamas, kad šio mitingo dalyviai „suėjo ant vienos formulės – reikalauti Lietuvai teisių, bet protestuoti prieš uzurpacijas, kas jas mėgintų daryti“. Žr.: P. K l i m a s, *Dienoraštis*, p. 186.

⁶⁷ P. K l i m a s, *Dienoraštis*, p. 186.

⁶⁸ Ten pat.

⁶⁹ Plačiau apie tai žr.: E. G i m ž a u s k a s, *Baltarusių veiksnys formuojantis Lietuvos valstybei 1915–1923 m.*, Vilnius, 2003.

⁷⁰ S. G i r i n i s, min. veik., l. 27. (S. Girinis rašo, kad 1917 m. rugsėjo pirmojoje pusėje vyko kažkokia LSDP lyderių sušaukta „darbininkų konferencija“, kurioje ir buvo priimtas minėtas sprendimas. Tokį patį teiginį galima rasti ir kitame S. Girinio pusiau atsiminimų pobūdžio tekste. Žr.: *LVA*, f. 3377, ap. 27, b. 36, l. 41. Jokiuose kituose istoriniuose šaltiniuose, taip pat ir istorinėje literatūroje žinių apie S. Girinio minimą „darbininkų konferenciją“ aptikti nepavyko.)

⁷¹ Ten pat, l. 28.

to protestavo ir reikalavo, kad jie iš jos išeitų⁷². Tačiau atrodo, kad 1917 m. rugsėjo mėnesį prieš Lietuvos socialdemokratų, LSDP narių, dalyvavimą Lietuvių konferencijoje bei prieš jų atstovų darbą Lietuvos Taryboje pasisakė tik LSDP Vilniaus organizacijai priklausę lenkų socialistai⁷³. Įvairūs istoriniai šaltiniai leidžia teigti, kad absoliuti dauguma socialdemokratų, LSDP narių, pasisakė už dalyvavimą tiek Lietuvių konferencijoje, tiek ir Lietuvos Tarybos darbe. Tai savo laiškuose, siunčiamuose į Rusiją lietuvių komunistams, 1918 m. paliudijo P. Eidukevičius, 1917 m. pabaigoje – 1918 m. pirmaisiais mėnesiais dar buvęs socialdemokratu, LSDP nariu, o 1918 m. vasarą tapęs vienu iš Lietuvos komunistų partijos kūrėju⁷⁴. Šis to meto LSDP veikėjas rašė, jog kartu su kitais socialdemokratais „įėjo į lietuvių konferencijos „rinkiminę komisiją“ su tikslu išnaudoti socialdemokratinei agitacijai keliones ir susirinkimus lietuvių konferencijos dalyviams rinkti“⁷⁵. Iš P. Eidukevičiaus laiško taip pat susidaro įspūdis, jog toks sprendimas buvo priimtas daugumos LSDP Vilniaus organizacijos atstovų bei partijos Centro komiteto⁷⁶. P. Eidukevičiaus laiške minima ir tai, kad į Lietuvių konferenciją Vilniuje susirinkę Lietuvos socialdemokratų partijos nariai savo atskirame susirinkime nusprendė dalyvauti tiek konferencijos darbe, tiek Lietuvos Tarybos rinkimuose⁷⁷. Tai, kad didžiosios daugumos LSDP narių pozicija Lietuvių konferencijos ir Lietuvos Tarybos sukūrimo atžvilgiu buvo tokia, rodo ir tai, kad už 1917 m. rudenį užimtą poziciją Lietuvoje veikę socialdemokratai, LSDP nariai, susilaukė itin griežtos Rusijoje veikusių lietuvių bolševikų lyderių V. Kapsuko ir Z. Angariečio kritikos⁷⁸. Pagaliau tai liudija (ir tai pats svarbiausias socialdemokratų pozicijos Lietuvių konferencijos ir Tarybos sukūrimo atžvilgiu įrodymas) LSDP narių pasisakymai Lietuvių konferencijoje 1917 m. rugsėjo 18–22 d.

⁷² Ten pat, l. 29. Iš tiesų toks „reikalavimas“ LSDP Vilniaus organizacijos vardu socialdemokratams – Lietuvos Tarybos nariams – buvo P. Eidukevičiaus pateiktas tik 1917 m. gruodžio mėnesį. Ten pat. Taip pat žr.: S. K a i r y s, *Tau Lietuva*, p. 292–293.

⁷³ V. K a p s u k a s, Lietuvos socialpatriotai, *Raštai*, t. 7, Vilnius, 1964, p. 298, taip pat žr.: S. K a i r y s, *Tau Lietuva*, p. 293; P. Č e p è n a s, min. veik., p. 187.

⁷⁴ Письмо Пранаса Эйдукивичуса из Вильнюса в Ц.В. Литовской секции при ЦК РКП(б) в Москве, *LYA*, LKP DS, f. 77, ap. 1, b. 29, l. 19. Taip pat žr.: Z. A n g a r i e t i s, Lietuvos partijos istorija. IV skyrius (1914–1918 m.), ten pat, f. 5420, ap. 2, b. 89, l. 21.

⁷⁵ Ten pat.

⁷⁶ Ten pat.

⁷⁷ Ten pat, l. 20.

⁷⁸ Žr. kad ir: V. K a p s u k a s, *Raštai*, t. 7. Čia galime rasti įvairius tuo metu (1917 m.) „Tiesoje“ bei kitoje spaudoje išspausdintus V. Kapsuko straipsnius, kuriuose, be kitų dalykų, aršiai kritikuojami Lietuvoje likę lietuvių socialdemokratai, taip pat ir jų laikysena Lietuvos Tarybos sukūrimo metu, p. 151–158, 296–301, 357–359, 383–385, 413–418, 426, 429–430, 456–458. Taip pat žr.: Z. A n g a r i e t i s, min. veik., p. 3–4, 10, 12, 15–17, 19–21, 35–36.

Socialdemokratai 1917 m. rugsėjo 18–22 d. Lietuvių konferencijoje Vilniuje

Kaip žinia, Lietuvių konferencija, kurioje buvo išrinkta Lietuvos Taryba, vyko Vilniuje 1917 m. rugsėjo 18–22 dienomis. Kadangi vokiečiai neleido organizuoti rinkimų, tai Organizacinio komiteto konferencijai rengti nariai pasiskirstė apskritis, po siauresnių ar platesnių pasitarimų vietose pristatė kandidatus išrinktajam Vykdomajam biurui, kuris sudarė konferencijos narių sąrašą po 3–5 žmones iš 33 apskričių. Buvo atsižvelgta į tai, kad konferencijoje galėtų dalyvauti visų luomų, įvairių srovių bei partijų atstovai⁷⁹. Pasak konferencijos dalyvio P. Klimo, „konferencija, nors ir nebuvo demokratiškai išrinkta, bet darė labai proporcingos atstovybės išpūdzio“⁸⁰. Tiesa, konferencijoje visai nebuvo moterų. Dėl to jos dalyvis socialdemokratas A. Povylis vieno iš posėdžių metu perskaitė Šiaulių apylinkės ir Vilniaus moterų „atsiliepimą dėlei moterų aplenkimo, kviečiant konferenciją“⁸¹. Iš viso konferencijos darbo pradžioje užsiregistravo 213 iš pakviestų 264 žmonių, o vėliau, dar keletą asmenų kooptavus, konferencijos dalyvių skaičius išaugo iki 222⁸². Iš socialdemokratų LSDP narių, konferencijoje dalyvavo S. Kairys, A. Domaševičius, P. Eidukevičius, J. Paknys, M. Biržiška, P. Bugailiškis, A. Povylis, P. Mažylis bei dar keletas jiems artimų žmonių. Pažymėtina, kad S. Kairys buvo išrinktas į konferencijos prezidiumą, o P. Bugailiškis ir J. Paknys – į jos sekretoriatą⁸³.

Kaip nurodoma Lietuvių konferencijos protokoluose, svarbiausi jos darbotvarkės klausimai buvo šie: „Lietuvos politikos klausimas; Lietuvių Tarybos klausimas“; „sumažinti šių dienų Lietuvos stoviui pagerinti“⁸⁴. Karščiausias diskusijas sukėlė bendrosios politinės rezoliucijos priėmimas.

Svarstant ir priimant bendrąją politinę rezoliuciją dėl Lietuvos politinės orientacijos ir ateities, aktyviai reiškėsi socialdemokratai aiškiai pasisakė už Lietuvos nepriklausomybę. Štai P. Eidukevičius, savo kalboje atmetęs orientaciją ir į Vokietiją, ir į Rusiją, ir į Lenkiją, pareiškė, kad „reikia proklamuoti Lietuvos nepriklaušomybę“ ir „atsirubežinėti nuo didelių valstybių“. Taip pat jis pabrėžė, kad „galutinis orientacijos nustatymas priklaus-

⁷⁹ P. K l i m a s, Lietuvos valstybės kūrimas 1915–1918 metais Vilniuje, p. 6.

⁸⁰ P. K l i m a s, *Dienoraštis*, p. 189. Apie tai rašydamas P. Klimas nepamiršta pažymėti, kad dėl konferencijos dalyvių sudėties „nepadarė priekaišto“ ir jo nelabai mėgstamas A. Domaševičius. Vis dėlto, anot istoriko A. Eidinto, A. Smetona „padėjo nemaža pastangų atmesdamas (jo požiūriu) „menaudingus“, susirinkimuose išrinktus, bet jam nepatinkančius asmenis“. Žr.: A. E i d i n t a s, *Antanas Smetona*, p. 45, ir A. E i d i n t a s, *Lietuvos Respublikos prezidentai*, Kaunas, 1991, p. 24.

⁸¹ Lietuvių konferencijos protokolai, p. 81.

⁸² Ten pat, p. 67–68.; A. E i d i n t a s, Lietuvos Valstybės Tarybos 1917–1918 m. dokumentai, p. 7. Kai kur literatūroje yra nurodoma, kad atvykusiųjų į konferenciją buvo 214 žmonių.

⁸³ Lietuvių konferencijos protokolai, *LVT prot.*, p. 67. Antroje Lietuvių konferencijos protokolų versijoje, rašytoje P. Dogelio, yra nurodoma, kad S. Kairys buvo išrinktas Lietuvių konferencijos prezidiumo pirmininku. Žr.: ten pat, p. 83.

⁸⁴ Ten pat, p. 67.

so Steigiamajam Seimui“⁸⁵. Kad „pamatinis Lietuvos siekimas“ yra „pilna nepriklausomybė“ bei „nepriklausoma demokratiška respublika ir pilnas apsisprendimas konstituantijoje“, savo pasisakyme Lietuvių konferencijoje pabrėžė ir kitas čia jau ne kartą minėtas vienas iš ryškiausių to meto LSDP veikėjų – A. Domaševičius⁸⁶. Už „neprigulmingą Lietuvą“ savo kalboje pasisakė ir A. Povylčius⁸⁷. Anot dar vieno iš aktyvesnių karo metu likusių Lietuvoje (Vilniuje) LSDP narių J. Paknio, „kitokio obalsio, kaip nepriklausoma Lietuva būti negali“⁸⁸. Pagaliau dar vienas LSDP narys, dalyvavęs Lietuvių konferencijoje, B. Cirtautas, savo kalboje pažymėjęs, kad „Lietuvos nepriklausomybė ne visų vienodai suprantama“ ir kad kai kas ją supranta „su vokiškąja orientacija“, teigė, jog sutikti su pastarąja bei su tam tikromis konvencijomis su Vokietija „negalima“⁸⁹. Apskritai reikia pažymėti, kad Lietuvių konferencijoje dalyvavę LSDP nariai buvo ypač budrūs esminiu klausimu dėl būsimų Lietuvos ir Vokietijos santykių⁹⁰. Konferencijos protokoluose užfiksuoti jos dalyvių pasisakymai rodo, kad socialdemokratai ir Organizacinio komiteto posėdžiuose, ir Lietuvių konferencijos posėdžiuose buvo griežtai nusiteikę prieš kokių nors santykių su Vokietija fiksavimą. Savo atsiminimuose apie Lietuvių konferenciją jos sekretorius F. Bugailiškis rašė, kad „kairiųjų kalbėtojai“, tarp kurių jis paminėjo ir socialdemokratų A. Domaševičių, P. Eidukevičių, B. Cirtautą, S. Kairį ir J. Paknį, konferencijoje „gynė visiškos nepriklausomybės idėją“⁹¹. Kaip pažymėjo konferencijos dalyvis K. Jokantas, „socialdemokratų grupės žmonės daug tikėjosi iš kitų šalių demokratinų šūkių“, neva „demokratijos laimėjimas“ kitose šalyse „nešąs laisvę pavergtomis tautoms“, taigi ir Lietuvai⁹². Akivaizdžiai tai paliudija J. Paknio pasisakymas, kuriame nurodžius, kad „sąlygos nepriklausomybės obalsiui iškilti sunkios ir nepalankios“, vis dėlto buvo siūloma „tikėti demokratijos įtakos didėjimu pasaulyje“ kaip palankia prielaida valstybingumo atkūrimui⁹³.

Tai, kad socialdemokratai Lietuvos valstybingumo atkūrimo galimybę siejo su demokratijos įtakos didėjimu pasaulyje, rodo ir praėjus beveik dviem mėnesiams po Lietuvių konferencijos išleisto socialdemokratų laikraščio „Darbo balsas“ pirmajame numeryje minėto socialdemokrato J. Paknio išspausdintas straipsnis apie šią konferenciją. Šiame

⁸⁵ Ten pat, p. 70, 100.

⁸⁶ Ten pat, p. 71. Galime pažymėti, kad A. Domaševičiaus pasisakymuose nebuvo to sąlygiško provokiškumo („Lietuva turi būti savarankiška valstybė, susirišusi su Vokietija“), kuris, anot kai kurių istorinių šaltinių, buvo būdingas jo kalbai minėtame rugsėjo 9 d. mitinge.

⁸⁷ Ten pat, p. 103.

⁸⁸ Ten pat, p. 107.

⁸⁹ Ten pat, p. 72.

⁹⁰ Ten pat, p. 71, 100, 102–103, 105.

⁹¹ P. B u g a i l i š k i s, *Gyvenimo vieškeliais*, p. 120.

⁹² K. J o k a n t a s, min. veik., p. 181.

⁹³ Lietuvių konferencijos protokolai, *LVT prot.*, p. 72.

straipsnyje J. Paknys rašė, kad „tas naujosios pasaulio tvarkos troškimas, kuris šiandieną žymi jau nebe vien demokratiškas siekimus, bet tampa galingų valstybių politikos programa, vėl šviečia vilties spinduliais Lietuvos istorijos likimui“ ir kad „laisvės ir teisės obalsiai žada virsti tarptautinės politikos dėsniais“, o „mažųjų tautų teisės žada susilaukti sau pripažinimo“, ir kad tai ir „yra pamatas vilčiai laisvos Lietuvos“⁹⁴. Tokia pati mintis būdinga ir to paties „Darbo balso“ numerio laikraščio redaktoriaus S. Kairio parašytam vedamajam straipsniui „Žodis į skaitytojus“, kur sakoma kad „ašarota ir kruvina auka, kurią žmonės deda baisiam karui kovos laukuose ir gyvenimo skurdume-varge, žada virsti aukso sėja naujam gražiam gyvenimui padiegti“, „pasaulis ir visų pirma darbo žmonės taikos išsiilgę, ne tik ryžtasi, kad karas kuo greičiausia pasibaigtų, bet ir kad užtvėrus jam visi keliai kada nors pasaulin grįžti“, ir „ta mintimi vedami darbo žmonės Rusijoje, o kartu su jais ir vakarų Europos demokratija iškėlė reikalavimą, kad šį karą baigiant nedaryti naujų neteisypių ir pirmučiausiai kiekvienai šaliai ir tautai leisti taip susitvarkyti, kaip jos pačios panorės...“⁹⁵ Anot S. Kairio, Lietuvai šis reikalavimas reiškia, kad ji „karo atsitikimų paliuosuota iš caro prispaudimo, taip pat, turi gauti teisės liuosai ir savo supratimu susikurti būsimąjį savo gyvenimą“⁹⁶. Taigi kaip matome, galimybę sukurti nepriklausomą Lietuvos valstybę socialdemokratų kildino iš demokratijos idėjos išpopuliarėjimo pasaulyje Pirmojo pasaulinio karo metais. Savaiame suprantama, kad ir pati Lietuvos valstybė, anot socialdemokratų, turi būti kuriama demokratišku būdu ir kad politinė santvarka turi būti demokratiškas. Čia jau minėjome tai, kad LSDP atstovai konferencijoje savo pasisakymuose (kaip kad ir laikotarpiu iki konferencijos bei apskritai 1915–1916 m.) akcentavo reikšmę Steigiamojo Seimo, kuris, išrinktas demokratišku būdu, tegali nustatyti tiek Lietuvos vidaus politinę santvarką, tiek ir santykius su kaimynais. Be to, aptariant socialdemokratų išsakytas Lietuvių konferencijoje nuostatas dėl Lietuvos politinės ateities, reikėtų pažymėti ir tai, kad jie savo kalbose (kaip ir 1916–1917 m. savo atsišaukimuose bei kitokuose savo politinių nuostatų išdėstymuose) akcentavo, jog politinėje rezoliucijoje minėtu klausimu turėtų atsispindėti ir požiūris į tautines mažumas, kurioms turėtų būti suteikta kultūrinė autonomija⁹⁷.

Grįžtant prie socialdemokratų, dalyvavusių Lietuvių konferencijoje, politinės laikysenos svarstant Lietuvos politinę orientaciją, reikėtų atkreipti dėmesį ir į konferencijai pirmininkavusio vieno iš to meto LSDP lyderių S. Kairio vaidmenį suformuluojant konferencijos politinę rezoliuciją. Kaip savo *Naujųjų laikų Lietuvos istorijoje* rašo istorikas P. Čepėnas, S. Kairys „parodė daug atsargumo ir principiškumo redaguojant šią rezoliuciją“⁹⁸. Tai savo atsiminimuose pažymi ir pats S. Kairys, rašydamas, kad

⁹⁴ A s i r y s (J. P a k n y s), Lietuvių konferencija, *Darbo balsas*, 1917 11 15, Nr. 1, p. 3.

⁹⁵ [S. K a i r y s] Žodis į skaitytojus, ten pat, p. 1.

⁹⁶ Ten pat.

⁹⁷ Lietuvių konferencijos protokolai, *LVT prot.*, p. 74.

⁹⁸ P. Č e p ė n a s, min. veik. p. 189.

jam „gal daugiausiai teko prisidėti prie šios rezoliucijos suredagavimo“⁹⁹. Konferencijos sekretorius P. Bugailiškis savo atsiminimuose apskritai tvirtina, kad „nepriklausomybės rezoliuciją su jos demokratiniiais pagrindais pavyko prastumti tik kairiųjų karštų argumentų bei pirmininkavusio S. Kairio taktikos ir ištvermės dėka“¹⁰⁰.

Susipažinę su socialdemokratų pasisakymais Lietuvos konferencijoje, galime teigti, kad jie nemažai prisidėjo priimant bendrą politinę konferencijos rezoliuciją, kurioje buvo sakoma, kad laisvam Lietuvos plėtojimuisi turi būti sukurta nepriklausoma, demokratiniais pagrindais sutvarkyta, tautinėms mažumoms kultūrinės teises garantuojanti valstybė, laikantis etnografinių sienų su ekonominio gyvenimo reikalaujamomis korektyvomis, ir kad jos pagrindus bei santykius su kaimyninėmis valstybėmis privalės nustatyti Vilniuje sušauktas Lietuvos Steigiamasis Seimas, visų jos gyventojų demokratinio būdu išrinktas¹⁰¹.

Antras iš svarbiausių Lietuvos konferencijos svarstomų klausimų buvo Lietuvos Tarybos išrinkimas. Į ją buvo nuspręsta išrinkti 20 žmonių. Organizacinio komiteto vykdomasis biuras turėjo sudaręs savo koalicinį sąrašą, į kurį buvo įtraukti ir socialdemokratai S. Kairys, M. Biržiška bei P. Bugailiškis¹⁰². Tačiau, anot P. Klimo, A. Smetona išgirdęs, kad yra sudarytas atskiras dešiniųjų sąrašas, pasiūlė biuro sąrašo balsavimui nesiūlyti. P. Klimo nuomone, šitaip „buvo padaryta didžiausia klaida“¹⁰³, nes buvo pateiktas atskiras dešiniųjų (krikščionių demokratų pasiūlytas) sąrašas, kuriame tarp 20-ties žmonių tebuvo tik vienas kitas kairysis, ir atskiras kairiųjų – vadinamasis „demokratijos“ – sąrašas, kuriame visi 15 pasiūlytųjų buvo kairieji, daugiausia socialdemokratai¹⁰⁴. Ir nors vėliau buvo pasiūlyta balsuoti ir už vykdomojo biuro sąrašą, kompromiso pasiekti nepavyko. Konferencijos kuluaruose vykusios politinių grupių derybos baigėsi be rezultatų. Mat nors ir buvo nutarta, kad Taryboje turėtų būti 6 kairieji, 6 dešinieji ir 8 centro atstovai, vis dėlto nepavyko susitarti, kas yra kairieji. Krikščionys demokratai bei būsimieji tautininkai prie kairiųjų priskyrė ir J. Šaulį bei P. Klimą, kurį jie laikė socialistu¹⁰⁵. Socialdemokratai P. Klimo ne tik kad socialistu, bet ir apskritai kairiuoju, kaip, beje, ir J. Šaulio, nelaike ir reikalavo šešių vietų Taryboje be jų. Krikščionys demokratai sakė, kad tokiu atveju Taryboje bus 8 kairieji (6 socialdemokratai bei Klimas ir Šaulys) ir kad jie sutikti su tuo negali¹⁰⁶. Balsavimui pasiūlius atskirus

⁹⁹ S. K a i r y s, *Tau Lietuva*, p. 250.

¹⁰⁰ P. B u g a i l i š k i s, *Gyvenimo vieškeliais*, p. 212.

¹⁰¹ Lietuvos konferencijos protokolai, *LVT prot.*, p. 75–76.

¹⁰² Ten pat, p. 77.

¹⁰³ P. K l i m a s, *Dienoraštis*, p. 188. P. Klimas, prasidėjus rinkimams, buvo kuriam laikui iššėjęs į „Lietuvos aidą“ redakciją, todėl neturėjo galimybės paprieštarauti A. Smetonos pasiūlymui.

¹⁰⁴ Lietuvos konferencijos protokolai, *LVT prot.*, p. 77.

¹⁰⁵ P. Klimas ir pats save priskyrė prie socialistų. Žr.: P. K l i m a s, *Dienoraštis*, p. 155.

¹⁰⁶ Ten pat, p. 188.

dešiniųjų ir kairiųjų sąrašus, daugiausia balsų rinkimuose į Tarybą gavo krikščionių demokratų sąrašė pasiūlyti konferencijos dalyviai¹⁰⁷. Tad į Tarybą buvo išrinkti tik du kairieji – socialdemokratai M. Biržiška ir S. Kairys¹⁰⁸. Paaikšėjus rinkimų rezultatams, žodžio paprašęs P. Eidukevičius pareiškė, kad „lietuvių konferencija svarbioje tautos valandoje parodė neatsisakiusi savo klasinių ir partynių reikalų, todėl socialdemokratų ir demokratų vardu“ paskelbė, kad „demokratinų sluoksnių reikalų apgynėjais skaito tik S. Kairį ir M. Biržišką“ bei kad „nuo to, kaip jiems pavyks ginti demokratijos reikalai, pareina jų pasilikimas Taryboje“¹⁰⁹. Pasak S. Kairio, kalbėjusio po P. Eidukevičiaus, „iš kairiųjų pusės buvo pasiryžimas derinti visas spėkas, tikėtasi istoriniu momentu klasišiam užsispyrimui vietos nebūsiant...“, tačiau, anot kalbėjusio, teko patirti, „kad visuomenės grupės negalėjo pakilti privalomam aukštumon“¹¹⁰. S. Kairys pritarė P. Eidukevičiaus pareiškimui ir pažymėjo, kad kai matys, jog „negalys užstoti demokratijos sluoksnių reikalų, pirmu partijos pareikalavimu iš Tarybos pasitrauks“. Antras į Lietuvos Tarybą išrinktas socialdemokratas M. Biržiška taip pat solidarizavosi su P. Eidukevičiaus ir S. Kairio pareiškimais¹¹¹. Buvęs vienas iš aktyviausių LSDP veikėjų 1905–1914 metais, tada, 1917 m. antrojoje pusėje, jau tolęs nuo partinės politinės veiklos ir vis daugiau rūpinęsis akademinio ir kultūrinio darbu, M. Biržiška vėliau rašė, kad tuo metu pareikšdamas, jog derinsias savo darbą Taryboje su LSDP nuostatomis, jis „norėjo sustiprinti S. Kairio svorį šioje atstovybėje“¹¹².

Kitą dieną po Tarybos išrinkimo vykusiame Lietuvių konferencijos posėdyje S. Kairys dar kartą kritiškai atsiliepė apie Tarybos rinkimų rezultatus¹¹³. Jis protestavo dėl kairiesiems metamo kaltinimo „partyviškumu“ ir tvirtino, jog jie buvo pasiruošę kompromisui“, jog jie (kairieji) oponentų „net klerikalais nevadino“ ir jog „tik paaikšėjus, kad to [kompromiso. – G. M.] nesiekia dešinieji, buvo išstatytas kairiųjų rinkiminis sąrašas“¹¹⁴. Vertindamas išrinktos Tarybos sudėtį, S. Kairys teigė, kad „ji nepasiruošusi būsimam darbui bei kad joje trūksta žmonių su specialiu išsilavinimu, krašto sąlygų žinovų ir praktikos veikėjų, taip pat, pamato ryšiams su valstiečiais“. Į S. Kairio kalbą bandė reaguoti keli kunigai, bet, anot konferencijos prezidiumo nario krikščionių

¹⁰⁷ Lietuvių konferencijos protokolai, *LVT prot.*, p. 77.

¹⁰⁸ Ten pat, p. 78. M. Biržiška gavo 163 balsus, S. Kairys – 154 balsus. Kiti iš žymesnių konferencijoje dalyvavusių socialdemokratų gavo balsų tiek: P. Bugailiškis – 82, A. Povylis – 57, J. Paknys – 54, A. Domaševičius – 47, P. Eidukevičius – 54.

¹⁰⁹ Ten pat.

¹⁰⁹ Ten pat.

¹¹⁰ Ten pat.

¹¹¹ Ten pat.

¹¹² M. B i r ž i š k a, min. veik., p. 27.

¹¹³ Lietuvių konferencijos protokolai, *LVT prot.*, p. 79, 121–122.

¹¹⁴ Ten pat.

demokratų atstovo kunigo J. Staugaičio, „reagavo nevykusiai“ ir „Kairio hipnozės pasiekė savo tikslą“, nes buvo „jaučiama bloga konferencijos nuotaika, buvo pavojus, kad konferencija gali iširti savo darbų nebaigusi“¹¹⁵. Už „pusiausvyros neišlaikymą“ ir „sugadintą Burgfrieden (partinių kovų paliaubas)“ krikščionis demokratų kritikavo ir vienas iš ryškesnių to meto lietuvių politikų P. Klimas¹¹⁶.

Vis dėlto, kadangi tuo metu buvo svarbu parodyti ne tik vokiečiams, bet ir visam pasauliui lietuvių tautos vieningumą ir tvirtą ryžtą siekti Lietuvai nepriklausomybės, krikščionių demokratų atstovai padarė tam tikrą kompromisą. Po neilgų politinių grupių derybų du kunigai – J. Stankevičius ir P. Urbanavičius – atsisakė būti Tarybos nariais ir vietoj jų buvo pakviestas žinomas kairiųjų (demokratų) veikėjas liaudininkas J. Vileišis bei artimas socialdemokratams dvarininkas iš Žemaitijos S. Narutavičius¹¹⁷. Šį dešiniųjų kompromisą teigiamai įvertino socialdemokratai S. Kairys, P. Eidukevičius ir A. Domaševičius¹¹⁸. Ypač įsidėmėtini P. Eidukevičiaus žodžiai, pasakyti pranešus šią žinią konferencijos dalyviams: „istorijos momente reikia užmiršti vaidus“ ir „mes prieš akys būsime kaip uola, kurios niekas nesuskaldys“¹¹⁹.

Išrinkus Tautos Tarybą, buvo svarstomi jai keliami uždaviniai. Šiame svarstyme aktyviai dalyvavo ir LSDP atstovai. Šiuo klausimu pasisakęs P. Eidukevičius pažymėjo, kad Tautos Tarybos uždaviniai yra „gerinti dabartinis suirusis gyvenimas ... atstovauti viso krašto reikalus, dėl to reikia susirišti su juo, šalinti svetimąsias organizacijas iš lengvo savosiomis pakeičiant, organizuoti savo ūkio reikalus; belaisvių stovio palengvinimas, mokyklų sutvarkymas, pašalinimas priverstinio gyventojų darbo, krašto ir ūkio reikalų sutvarkymas; politikos klausime – statyti valstybės rūmus, pradėdant iš apačios nuo valsčiaus organizacijų ligi Steigiamojo Seimo“¹²⁰. Apie Tarybos uždavinius taip pat kalbėjęs A. Domaševičius atkreipė dėmesį į tai, kad, be savivaldos, švietimo reikalų, reikėtų rūpintis ekonominiiais reikalais – žemdirbyste, pramone, prekyba, kooperacija, žmonių sveikata, labdarybe¹²¹.

Baigiant aptarti socialdemokratų dalyvavimą Lietuvių konferencijoje, reikėtų pažymėti, kad anksčiau – 1917 m. pirmojoje pusėje – P. Klimas savo *Dienoraštyje* negailėjo

¹¹⁵ J. S t a u g a i t i s, min. veik., p. 2.

¹¹⁶ P. K l i m a s, *Dienoraštis*, p. 188.

¹¹⁷ Lietuvių konferencijos protokolai, *LVT prot.*, p. 80, 123. Konferencijos dalyvis kunigas J. Staugaitis savo atsiminimuose pažymi, kad tam (papildomų dviejų kairiųjų pateikimui į Tarybą) didelę reikšmę turėjo S. Kairio kalba – „hipnozės“, pasakyta kitą dieną po Tarybos rinkimų. Žr.: J. S t a u g a i t i s, min. veik., p. 2.

¹¹⁸ Lietuvių konferencijos protokolai, *LVT prot.*, p. 123.

¹¹⁹ Ten pat.

¹²⁰ Lietuvių konferencijos protokolai, *LVT prot.*, p. 79.

¹²¹ Ten pat, p. 79–80, 123.

kritiškų žodžių LSDP Vilniaus organizacijos lyderiams P. Eidukevičiui ir A. Domaševičiui, o rašydamas apie Lietuvos konferenciją, jis palyginti palankiai atsiliepė ir apie šiuos du socialdemokratams. P. Klimas rašė, kad „nors P. Eidukevičius ir A. Domaševičius karščiuodamiesi ir dargė mūsų kalbą, bet ir tie pasirodė patriotai“ ir kad apskritai „kairysis sparnas išlaikė discipliną ir nedarė jokių skandalų“¹²². Minėtiems dviem socialdemokratams P. Klimas vis dėlto šiokių tokių priekaištų turėjo, o apie konferencijos posėdžiams dažniausiai pirmininkavusį S. Kairį jis atsiliepė labai palankiai.

P. Klimas rašė: „S. Kairys suvaidino žymią pirmininko rolę“, nes „iš tikrųjų ėjo viskas taip bešališkai, taip disciplinuotai, taip sklandžiai, jog tik Kairio sugebėjimams čia reikia atsidėkoti, nes kai tik pradėdavo pirmininkauti kiti prezidiumo nariai, tvarka greitai irdavo“¹²³. Ir iš tiesų Lietuvos konferencijos protokolai rodo, kad S. Kairys pirmininkavo net aštuoniems iš dešimties konferencijos posėdžių. Buvęs aktyvus 1905 m. revoliucinių įvykių dalyvis bei II Rusijos imperijos Dūmos narys, o tarpukario Lietuvoje kurį laiką buvęs Seimo nariu socialdemokratas A. Povylčius vėliau, praėjus nemažai metų po šios konferencijos, apie S. Kairio pirmininkavimą 1917 m. Lietuvos konferencijoje rašė, kad jam „daug teko matyti pirmininkaujančių įvairiuose susirinkimuose“, tačiau „taip gražiai, taip sklandžiai, su tokiu griežtumu ir taktu“, kaip pirmininkavo S. Kairys tame karingame atgimstančios Lietuvos seime“, „niekur nematęs nei prieš tai, nei po to“¹²⁴.

Turint omeny tokį S. Kairio vaidmenį, suprantama ir tai, kodėl konferencijos baigiamąją kalbą teko pasakyti būtent jam. Savo kaip konferencijos pirmininko baigiamojoje kalboje S. Kairys „išreiškė savo ir susirinkusiųjų jausmą ir gilų įsitikinimą, kad konferencijos darbas atsistojo ant tikro ir tvirto pamato ir išreiškė linkėjimą, kad tas vidaus stamantrumo jausmas lydėtų mūsų visus tolimesnius darbus“¹²⁵. Mat, anot S. Kairio, „pats darbas lieka ateityje“ ir jame („pačiame darbe“) „lydės mus įsitikinimas, kad tas darbas yra jau nusistatęs“. Konferencijos pirmininkas pabrėžė, „kad konferencija parodė, jog mes esame daugiau subrendę, negu prieš 10 metų“, ir kad „tas subrendimas telydi mus ir toliau“. Savo kalbą S. Kairys užbaigė triukšmingais konferencijos dalyvių „delnų plojimais“ ir šūksmais iš vietų („valio“, „tegyvuoja“) palydėtu šūkiu „Lai gyvuoja nepriklausoma demokratiška Lietuva“¹²⁶.

¹²² P. K l i m a s, *Dienoraštis*, p. 187–188. Tiesa, P. Klimas pažymi, kad A. Domaševičius „berods, ne kartą mėgino obstrukcijas varinėti, bet publika juokais jas leido“.

¹²³ Ten pat, p. 189.

¹²⁴ A. P o v y l i u s, min. veik., p. 783. S. Kairio kaip konferencijos pirmininko vaidmenį savo atsiminimuose akcentavo ir P. Bugailiškis, žr.: P. B u g a i l i š k i s, Visuomenininko St. Kairio 60 m. amžiaus sukaktuvių proga, *Kultūra*, 1938, Nr. 12, p. 773.

¹²⁵ Lietuvos konferencijos protokolai, *LVT prot.*, p. 82, 124–125.

¹²⁶ Ten pat.

Taigi kalbėdami apie socialdemokratų dalyvavimą 1917 m. rugsėjo 18–22 d. vykusioje Lietuvių konferencijoje, suvaidinusoje svarbų vaidmenį Lietuvos valstybingumo atkūrimo raidoje, galime pasakyti, kad LSDP atstovai aktyviai dalyvavo tiek svarstant bendrą politinę rezoliuciją dėl Lietuvos ateities, tiek sutikę su nuomone, kad reikia išrinkti tam tikrą atstovybę – Tarybą, aptariant jos būsimus uždavinius. Kartu socialdemokratai pasisakė už tai, kad nepriklausomos demokratinės Lietuvos valstybės pamatus gali galutinai nustatyti tik Steigiamasis Seimas. Tokią nuostatą palaikė visi žymesni LSDP lyderiai (atstovai), dalyvavę konferencijoje. Visa tai rodo, kad principinių skirtumų tuo metu tarp jų nebuvo ir kad idėjinė diferenciacija, tokia, kokia buvo tuo metu būdinga kitų valstybių ir kraštų socialistinėms partijoms, tarp Lietuvoje Pirmojo pasaulinio karo metais likusių LSDP narių nebuvo pasireiškusi, kad čia tarp Vokietijos okupacijos laikotarpiu Lietuvoje likusių LSDP veikėjų nebuvo vadinamųjų „tarptautinių“ socialdemokratų, t. y. Rusijos bolševikų idėjiškai veikiamų arba jiems artimų.

Išvados

1. Nors socialdemokratų ir dešiniųjų politinių srovių santykiai 1917 m. pavasari buvo pablogėję, tačiau tų pačių metų pavasario pabaigoje – vasarą iškilus tam tikros lietuvių atstovybės sukūrimo idėjai, socialdemokratai ją parėmė. Kaip rodo socialdemokratų pasisakymai Organizacinio komiteto lietuvių konferencijai sušaukti posėdžiuose bei Lietuvių konferencijoje 1917 m. rugsėjo 18–22 d., taip pat jų politinė laikysena tarp minėtų dviejų renginių, jie pritarė tam tikros lietuvių tautos tarybos sukūrimui, nors jų atstovai Organizacinio komiteto lietuvių konferencijai sušaukti posėdžiuose ir nepritarė Lietuvių konferencijos sušaukimo – jos dalyvių išrinkimo – būdai. Vis dėlto suprasdami, kad vokiečių okupacinė valdžia neleis surengti kokių nors rinkimų, socialdemokratai sutiko ir su kooptacijos principu, nors ir toliau pasisakė už tai, kad, kur tik galima, Lietuvių konferencijos dalyviai būtų renkami kuo demokratiškiau.

2. Tiek Organizacinio komiteto lietuvių konferencijai sušaukti posėdžiuose, tiek 1917 m. rugsėjo 18–22 d. Lietuvių konferencijoje diskutuodami dėl Lietuvos politinės orientacijos ir dėl to, kaip tą orientaciją suformuluoti Lietuvių konferencijos politinėje rezoliucijoje, socialdemokratai buvo už nepriklausomos demokratinės Lietuvos valstybės sukūrimą ir pasisakė prieš kokių nors įsipareigojančių santykių su Vokietija fiksavimą, nors dėl vokiečių spaudimo politinėje rezoliucijoje ir reikėjo pažymėti, kad Lietuva palaikys tam tikrus santykius su Vokietija. Vienas iš to meto LSDP lyderių S. Kairys daug prisidėjo redaguojant minėtą politinę rezoliuciją.

3. Galimybę sukurti Lietuvos nepriklausomą demokratinę valstybę socialdemokratai siejo su sparčiu demokratijos įtakos didėjimu pasaulyje. Lietuvos valstybės sukūrimą jie taip pat įsivaizdavo vyksiant tik demokratiniu būdu, būtent būsimos Lietuvos

valstybės santykius su kaimynais, taip pat ir jos vidaus santvarkos pagrindus gali nustatyti tik visų Lietuvos gyventojų išrinktas Steigiamasis Seimas. Savaiame suprantama, kad būsiosios Lietuvos valstybės santvarka, 1917 m. Lietuvoje likusių LSDP narių nuomone, turėjo būti tik demokratinė.

4. Aktyviai pasireiškę Lietuvių konferencijoje socialdemokratai dalyvavo ir Lietuvos Tarybos rinkimuose. Tačiau įvairių politinių srovių atstovams nepavykus susitarti dėl proporcingo jų atstovavimo minėtoje Taryboje, į ją iš pradžių buvo išrinkti tik du kairieji – socialdemokratai S. Kairys ir M. Biržiška. Tokie Tarybos rinkimų rezultatai socialdemokratų netenkino ir todėl S. Kairys ir M. Biržiška pareiškė, kad „kai matys, jog negali apginti demokratijos interesų, iš Tarybos pasitrauks“. Šis socialdemokratų nepasitenkinimas, matyt, lėmė tai, kad iš ką tik išrinktos Tarybos pasitraukė du kunigai užleisdami savo vietas dar dviem kairės pakraipos politikams J. Vileišiui ir S. Narutavičiui.

5. Pirmojo pasaulinio karo ir Vokietijos okupacijos metu Lietuvoje likusių socialdemokratų, LSDP narių, politinės nuostatos ir laikysena iškilus tam tikros lietuvių atstovybės – būsiosios Lietuvos Tarybos – sukūrimo idėjai ir jos sukūrimo metu, 1917 m. rugsėjo 18–22 d. Lietuvių konferencijoje, rodo, kad tokia idėjinė-politinė diferenciacija, kokia buvo kai kurių kitų valstybių ir kraštų socialistinėse partijose, tuo metu tarp Lietuvoje likusių LSDP narių nebuvo pasireiškusi ir kad vadinamųjų „tarptautinių“ socialdemokratų – Rusijos bolševikų šalininkų tarp jų tuo metu, 1917 m. rugpjūčio–rugsėjo mėnesiais, nebuvo.

SOCIAL DEMOCRATS AND THE PROCESS OF THE CREATION OF THE COUNCIL OF LITHUANIA

Summary

GINTARAS MITRULVIČIUS

A comparatively great deal has been written in historical literature about the idea of the creation of the Council of Lithuania and about the Conference of Lithuanians that took place 18–22 September 1917 at which the Council of Lithuania was created. And this is natural since the Council of Lithuania was in a way the first institution to represent the region, Lithuanian national-political thought, which created a starting point for the creation of the Lithuanian state, being shaped in the process of the Council's creation and activities. But nothing has been specifically and systematically written about the view of one of the Lithuanian political parties of that time, the Lithuanian Social Democrats, towards the idea of the creation of the Council of Lithuania, about their political position in creating this Council at the Conference of Lithuanians. This is precisely the aim of this article. After discussing and analysing all of this, the article reaches the following conclusions.

1. In spite of a heating up in the relations between the political currents of the Social Democrats and the right-wing parties in the spring of 1917, the Social Democrats – LSDP members, who had remained in Lithuania, supported the ideas for the creation of certain Lithuanian representative body that arose that summer. As is shown by their speeches at the meetings of the Organisational Committee to Convene the Conference of Lithuanians and at the Conference of Lithuanians on 18–22 September 1917 and their political bearing between these two events, they approved of the creation of some council of the Lithuanian nation but their representatives at the meetings of the Organisational Committee to Convene the Conference of Lithuanians did not approve of the manner for convening the Conference of Lithuanians, i.e. the means of selecting the Conference's participants. Always aware that the German occupational authorities would not allow any elections to be held, the Social Democrats agreed with the co-optation principle although they continued to speak about as democratic a selection of Conference participants as possible.

2. In discussing Lithuania's political orientation and consequently how to formulate this orientation in the Conference's political resolution at both the meetings of the Organisational Committee to Convene the Conference of Lithuanians and at the 18–22 September 1917 Conference of Lithuanians, the Social Democrats supported the creation of an independent democratic Lithuanian state and voiced opposition to the establishment of obligations with Germany, even though it was necessary due to German pressure to note that Lithuania would enter into certain relations with Germany. One of the leaders of the LSDP at that time, S. Kairys, contributed a great deal to the editing of this political resolution.

3. The Social Democrats connected the possibility of creating (restoring) an independent democratic Lithuanian state with the rapid increase in the influence of democracy in the world. They also imagined that the creation of a Lithuanian state would occur in only a democratic manner, i.e. the relations of the future Lithuanian state with its neighbours as well as the basis of its internal order could be established only by a Constituent Seimas elected by all of Lithuania's inhabitants. It is obvious that the structure of the future Lithuanian state, in the opinion of the Social Democrats in 1917, had to be democratic. From this, among other things, arose an emphasis on the rights of

national minorities in the future Lithuanian state that was characteristic of the speeches of their representatives at the Conference of Lithuanians.

4. Those Social Democrats who actively expressed themselves at the Conference of Lithuanians also participated in the meetings of the Council of Lithuania. But due to the failure of the representatives of the various political currents to agree concerning their proportional representation in the aforementioned Council, initially only two left-wing representatives, the Social Democrats S. Kairys and M. Biržiška, were elected to it. The results of the Council election did not satisfy the Social Democrats and in connection with this, S. Kairys and M. Biržiška stated that 'whenever it appeared that they could not defend the interests of democracy, they would withdraw from the Council of Lithuania.' This dissatisfaction of the Social Democrats apparently caused two priests to withdraw from the just-elected Council of Lithuania and two more left-wing politicians: J. Vileišis and S. Narutavičius, were elected in their place.

5. A knowledge of the political position of the LSDP members who remained in Lithuania during the First World War and the Germany occupation, after the idea arose of creating some sort of Lithuanian representative body, i.e. the future Council of Lithuania, and during its creation at the 18-22 September 1917 Conference of Lithuanians, shows that the ideological-political differentiation, which existed in some other national and regional socialist parties at that time and among the LSDP members who had remained in Lithuania, did not manifest itself and that there were no Social Democrats under the influence of the so-called 'international' Russian Bolsheviks among them at that time, i.e. August-September 1917.

Gauta 2004 m. liepos mėn.

Gintaras M i t r u l e v i č i u s (g. 1968). Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Politologijos studijų centro asistentas. Tyrinėjimų kryptys – socialdemokratijos ideologijos istorija, socializmo bei komunizmo idėjų bei judėjimų istorija, politinių partijų istorija.

Vilniaus universitetas, Filosofijos fakultetas, Universiteto g. 9/1–410, LT-01513.

El. paštas: mitrulevicius@centras.lt